

Таволжанський О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Курінна К. І.,
бакалавр права, студентка господарсько-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ INTERNATIONAL EXPERIENCE OF SOCIAL WORK WITH CONVICTS

Стаття присвячена дослідженню міжнародного досвіду здійснення різних засобів соціальної роботи із засудженими, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк. Визначено специфіку соціальної адаптації цієї категорії осіб та особливості її організації. Здійснено порівняльний аналіз законодавства деяких зарубіжних країн щодо проведення соціальної роботи із засудженими та запропоновано шляхи вдосконалення вітчизняної системи виконання покарань у даній сфері.

Ключові слова: ресоціалізація, виправлення, соціальна робота, навчання засуджених, міжнародний досвід, зарубіжні країни.

Статья посвящена исследованию международного опыта осуществления различных приемов социальной работы с осужденными, отбывающими наказание в виде лишения свободы на определенный срок. Определена специфика социальной адаптации этой категории лиц и особенности ее организации. Осуществлен сравнительный анализ законодательства некоторых зарубежных стран относительно проведения социальной работы с осужденными, предложены пути совершенствования отечественной системы исполнения наказаний в данной сфере.

Ключевые слова: ресоциализация, исправление, социальная работа, обучение осужденных, международный опыт, зарубежные страны.

The article is devoted to the study of international experience for implementation different means of social work with convicted persons serving a sentence to deprivation of freedom for set term. Certain specificity of social adaptation of this category of persons and specificities of its organization. A comparative analysis of the legislation of some foreign countries was made, on the conduct of social work with convicts, and ways to improve the domestic system of execution of sentences in this area were proposed.

Key words: resocialization, correction, social work, training of the convicted, international experience, foreign countries.

Постановка проблеми. Після набуття Україною статусу незалежної держави було зроблено вибір на користь входження нашої держави до Європейського Союзу, що зумовлює зміну правових інститутів країни, в тому числі політики держави у сфері виконання покарань. Сьогодні вона знаходиться на етапі активної реформації, поступово впроваджуючи позитивний міжнародний досвід.

Науково визнаним є той факт, що процес виконання покарання призводить до деморалізації засудженого і неможливості в подальшому ресоціалізуватися, що призводить до рецидиву злочину. Тому серед заходів запобігання рецидивній злочинності чільне місце має посідати соціальна робота із засудженими, яка активно використовується в розвинутому західному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над питанням соціальної роботи як заходу ресоціалізації засуджених в Україні працювали такі науковці, як: І.Г. Богатирьова, В.М. Вовк, А.П. Геля, В.А. Бадира, О. М. Джужа, Т.А. Денисова, О.Г. Колба, А.Х. Степанюк, С.І. Скокова, А.В. Скіць, О. В. Таволжанський, М.В. Романова, І.С. Яковець та інші.

Організація соціальної роботи в установах виконання покарань зарубіжних країн привертає увагу таких дослідників, як: А. Ашеулов, Н. Максимова, Ю. Калініна, О. Казакова, В. Прусс, О. Сухова, Р. Конюшина та ін., і викликає в їхньому середовищі дискусії щодо ролі соціальної роботи в питан-

нях охорони правопорядку, соціального контролю і нагляду, проведення дослідження особистості засудженого, виховних впливів, підготовки до звільнення, адаптації тощо. Однак теорії дослідження питань соціальної роботи у кримінально-виконавчому контексті науковцями приділялося не так багато уваги.

Метою статті є дослідження міжнародного досвіду використання різних моделей соціальної роботи із засудженими для подальшої можливості їх запровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні одним із головних напрямків розвитку України є адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу, в тому числі і у сфері політики виконання покарань. Так, Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України вказує, що чинна система виконання кримінальних покарань та попереднього ув'язнення, побудована ще за радянських часів, не відповідає сучасному рівню соціально-економічного розвитку суспільства та принципам гуманізму і поваги до прав і свобод людини в процесі виконання покарань [1].

Сучасна світова пенітенціарна доктрина визначає соціальну роботу із засудженими як один із провідних шляхів досягнення мети їхнього виправлення і ресоціалізації, а також адаптації в суспільстві після звільнення. Міжнародна практика своїм прикладом доводить, що соціальна робота розвиває і зміцнює

соціально-користі зв'язки між засудженим і суспільством, переорієнтує кримінальне мислення особи.

Кримінальний кодекс України у статті 51 наводить визначення та мету покарання: не тільки кара, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [2]. Основним із завдань кримінально-виконавчого законодавства згідно зі статтею 1 Кримінально-виконавчого кодексу України є застосування заходів впливу до засуджених із метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки. Такі засоби деталізуються в частині 3 статті 6 цього законодавчого акта, серед яких розміщується соціально-виховна робота [3].

Соціально-виховна робота – цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених (стаття 123 Кримінально-виконавчого кодексу України). Основні її напрями реалізуються в моральних, правових, трудових, естетичних, фізичних, санітарно-гігієнічних та інших сферах виховання засуджених, що сприяють ставленню їх на життєву позицію, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно-корисної діяльності [3].

У пенітенціарних системах західних держав основними напрямками, що сприяють виправленню і ресоціалізації засуджених, є: освітні програми для різних категорій засуджених (шкільні, університетські та ін.), професійна підготовка, участь у релігійних групах, психологічні послуги, система самообслуговування тощо.

У міжнародній практиці освіта розглядається як один із основних шляхів збереження особистості від руйнівних впливів кримінальної субкультури в умовах позбавлення волі та рушійна сила перетворення поведінки засудженого, зміни способу його мислення. Стаття 28 Європейських пенітенціарних правил передбачає: «Кожна пенітенціарна установа мусить прагнути надати всім ув'язненим доступ до освітніх програм, які повинні бути максимально всебічними та відповідати індивідуальним потребам ув'язнених та їхнім прагненням». До того ж, ця стаття наголошує, що пріоритет треба приділяти ув'язненим, які не вмюють читати, писати та рахувати, а також ув'язненим, які відчувають брак базової освіти або професійної підготовки, молодим ув'язненим, ув'язненим з особливими потребами. Також передбачається, що кожна установа повинна мати бібліотеку для користування всіма засудженими [4].

Обов'язковою вимогою для засуджених у Сполучених Штатів Америки є навчання за шкільною та університетською програмами, яке проводиться безкоштовно. А в Норвегії близько 20% засуджених навчаються за університетськими програмами, шляхом відвідування лекцій та запровадження самостійної роботи, що забезпечує повну зайнятість ув'язнених.

Законодавство Великобританії гарантує кожному ув'язненому можливість отримати освіту; в кожній тюрмі повинні бути розроблені освітні програми

вечірніх занять і створені умови для того, щоб бажуючі могли підвищити освітній рівень заочно або отримати підготовку за професією у вільний час. Така підготовка організовується в години, відведені для праці (враховуються або оплачуються як праця). Пункт 40 Британських тюремних правил визначає, що «осмислена робота і навчальні курси, які виховують особисту відповідальність і розвивають позитивні інтереси і навички ув'язненого, поліпшують перспективи працевлаштування після звільнення, знижують ризик повторного вчинення правопорушень» [5, с. 73–75].

У Фінляндії освіта може стати альтернативою праці. Засудженим надається можливість продовжувати навчання в межах установи виконання покарань або готуватися до вступних іспитів. А в деяких випадках навіть дозволяється отримувати освіту за межами установи без нагляду. Це пояснюється практикою надання відпусток тим засудженим, хто навчається або працює за межами установи. Такі відпустки надаються незалежно від поведінки особи, тобто вони не є заохоченням [6, с. 13].

Кримінально-виконавчий кодекс Німеччини передбачає також можливість одержання вищої освіти. Наприклад, засуджені, які відбувають покарання у в'язниці закритого типу Гельдерн, одночасно можуть навчатись заочно в університеті міста Хаген. До того ж, адміністрація установи планує навчання таким чином, щоб воно збіглося із закінченням строку покарання, таким чином надаючи особі можливість одразу розпочати адаптацію в суспільстві [7, с. 15]. У молодіжній в'язниці Зігбурга курси автослюсарів видають свідоцтва найвищого класу з можливістю набуття практичних навичок на підприємствах. Практично в кожній тюрмі діють курси іноземної мови, а в Дюссельдорфі – аутотренінгу та йоги [5, с. 77].

Отже, такий захід соціальної роботи із засудженими, як освіта, є основним для підготовки до адаптованого життя в суспільстві. Навчання в установах виконання покарань упроваджують усі держави, але рівень його масштабності залежить, передусім, від фінансових можливостей і політичної ситуації в країні.

Енріко Феррі, видатний італійський кримінолог і політичний діяч, звертав увагу на важливість соціальних заходів впливу на злочинців та рекомендував розглядати злочин як хворобу, а каральну систему – як клініку, тобто відводив інституту покарання суто запобіжний характер [8, с. 11].

Кримінально-виконавча система Німеччини приділяє велику увагу психотерапевтичній роботі із засудженими. Німецькі дослідники акцентують увагу на тому, що кримінальна поведінка знаходиться в безпосередньому зв'язку з порушенням психіки особи, витоки якої беруть своє коріння з раннього дитинства. Для подолання негативного впливу таких порушень в установах виконання покарань проводяться групові або індивідуальні психотерапевтичні сеанси із кваліфікованими фахівцями в галузі психотерапії, на яких особлива увага приділяється труднощам

засудженого у відносинах із соціумом. Даний захід спрямований на те, щоб знайти проблеми, що породжують кримінальну поведінку, і спробувати їх вирішити [7, с. 23–25]. До пенітенціарних установ Німеччини для проведення соціально-виховної роботи залучаються соціальні працівники та педагоги в межах соціальних служб. Соціально-виховний вплив працівник проводить через заняття із засудженими фізичною культурою, музичним вихованням, наданням порад, що сприяють комунікації. Також працівники займаються пошуком джерел соціальної допомоги тощо [5, с. 76].

Соціальні працівники Сполучених Штатів Америки беруть участь у вивченні особистості злочинця не самостійно, а за допомогою діагностичних центрів. До завдань цих центрів входить класифікація злочинців, визначення типу виправної установи і розроблення програми роботи з ними. Вивчаються розумові здібності, фізичний і психічний стан, трудові навички засудженого, і на основі отриманої інформації розробляються рекомендації поведінки з конкретним засудженим [5, с. 78].

У Данії і Голландії поширений досвід самообслуговування засуджених, об'єднаних у групи по 10-12 осіб, які займаються приготуванням їжі, прибирання приміщень, пранням тощо. Така соціальна робота спрямована на розвиток особистої відповідальності засуджених, набуття звички дотримуватись зобов'язань, навчання веденню грошових

розрахунків, а також на організацію вільного часу ув'язнених. Таким чином вони виявляють власну ініціативу і знайомляться з перспективами проведення вільного часу поза стінами установи виконання покарань [6, с. 14].

Висновки. Проведений аналіз міжнародного досвіду основних засобів соціальної роботи із засудженими дає можливість визначити пріоритетні напрями заходів виправлення і ресоціалізації цієї категорії осіб, запровадження яких в Україні дало б змогу наблизитися до реалій західного світу.

1. Вважаємо, що найбільш доцільно орієнтуватися на досвід тих держав, які велику увагу приділяють навчання засуджених як засобу зміни кримінального мислення шляхом усунення норм, що обмежують право на здобуття вищої освіти, оскільки вони суперечать Європейським пенітенціарним правилам і Конституції України.

2. Необхідно запровадити в Україні досвід як індивідуальних, так і групових форм соціальної роботи, які були б спрямовані на підтримку засудженого у складних життєвих ситуаціях і підготовку до законослухняного життя після звільнення.

3. До основних напрямків наближення української соціальної роботи із засудженими необхідно віднести можливість запрошення фахівців, які безпосередньо працюють в установах виконання покарань за кордоном для перейняття позитивного досвіду у сфері ресоціалізації ув'язнених.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України від 8 листоп. 2012 р. № 631/2012. *Урядовий кур'єр*. 2012. 12 листоп.
2. Кримінальний кодекс України : станом на 26. лют 2019 р. : відповідає офіц. тексту / упоряд. В.І. Тютюгін. Харків : Право, 2013. 232 с.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України : станом на 30 січ. 2019 р. : відповідає офіц. тексту. Харків : Право, 2019. 100 с.
4. Європейські пенітенціарні правила від 11 січ. 2006 р. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_032.
5. Таволжанський О.В. Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі : монографія / за заг. ред. Л.П. Оніки. Харків. 2015.
6. Бараш Є.Ю. Зарубіжний досвід соціальної роботи із засудженими. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2016. № 1. С. 10–17.
7. Андреев Н.А. Ресоциализация осужденных в пенитенциарных учреждениях ФРГ : пособие. Москва : Права человека, 2001. 52 с.
8. Криминологія: Загальна та Особлива частини : підручник / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін. Харків : Право, 2014. С. 513.
9. Головкін Б.М. Як стають жертвами злочинів. *Проблеми законності*. Вип. 136. 2017. С. 161–172.